

...wzajemnych związków między nimi. ...

...wzajemnych związków między nimi. ...

...wzajemnych związków między nimi. ...

...wzajemnych związków między nimi. ...

...wzajemnych związków między nimi. ...

...wzajemnych związków między nimi. ...

Kwang Chih-Chang, MAJOR ASPECTS OF THE INTERRELATIONSHIP OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOLOGY, „Current Anthropology”, t. 8: 1967, nr 3, s. 227—243¹.

Autor omawianego artykułu — profesor antropologii na uniwersytecie w Yale — zajmuje się teoretycznymi i metodycznymi podstawami archeologii. Wynikami tych studiów jest m. in. wydana w 1966 r. książka *Rethinking Archaeology*. Obecny artykuł porusza tę samą problematykę. Autor zarysowuje w nim kilka problemów, które mogłyby zainteresować zarówno archeologów, jak i etnologów, a tym samym zbliżyć do siebie badaczy obu dziedzin. Wg Changa sytuacja wymaga takiego zbliżenia, gdyż w przeciwnym wypadku, w miarę postępu specjalizacji, wzajemne porozumienie będzie coraz trudniejsze.

Problemami potencjalnie wspólnymi są, omówione w kolejnych rozdziałach: typologia, analogia, rekonstrukcja systemów społeczno-kulturowych oraz proces kulturowy i metoda porównawcza.

¹ Ponadto: Komentarze (Lewis R. Binford, Bernhard Bock, Alois Closs, George L. Cowgill, Samir Ghosh, Gutorm Gjessing, Shirley Gorenstein, Karl J. Narr, Carroll L. Riley) — Odpowiedź (Kwang Chih-Chang).

Typologię czyni autor centralnym punktem badań archeologicznych, podkreślając specyfikę jej zastosowania: zmienności klasyfikowane przez archeologię są, w przeciwieństwie np. do fizyki, określane i odgraniczane arbitralnie. Wynika stąd, zdaniem autora, konieczność przeprowadzenia wnikliwych badań etnologicznych w celu stwierdzenia, czy możliwa jest rekonstrukcja dziejów i kultury przez klasyfikację bez znajomości zachowań kulturowych oraz czy można w ogóle ustalić związek między fizycznymi cechami zabytku a znaczeniem, jakie posiada on w systemie zachowań i w systemie poznawczym jego wytwórców i użytkowników. W odniesieniu do pierwszego z tych zagadnień, dotychczasowe ustalenia etnologii dowodzą istnienia rozbieżności między postrzeganiem zmysłowym a klasyfikacją poznawczą. Ich przyczyną są różnice w sposobie klasyfikacji tego samego zjawiska przez poszczególne języki. Wg autora stawia to przed archeologiem warunek zgodności systemów klasyfikacyjnych z systemami poznawczymi panującymi w społeczności, do której należeli wytwórcy i użytkownicy klasyfikowanych zabytków. Pod uwagę należy jednak wziąć wyłącznie cechy ogólnokulturowe, odrzucając inne, będące bądź wyrazem osobowości samego twórcy, bądź też własności biologicznych, fizycznych czy chemicznych badanego przedmiotu. Odtworzenie systemów poznawczych, twierdzi Chang, jest możliwe dzięki istnieniu uwarunkowanych podstaw fizycznych dla tych systemów (wszystkie zmienne kulturowe bowiem dają się sprowadzić do zjawisk jednostkowych, istniejących w świecie fizycznym, a różne ich układy są odbiciem różnic między poszczególnymi systemami).

Główną płaszczyzną powiązań archeologii i etnologii jest dla Changa analogia. W przeciwieństwie do typologii, gdzie możliwa jest koncepcyjna wzajemność obu nauk, analogia „jest podstawowym aparatem teoretycznym, przy pomocy którego archeolog korzysta z dorobku etnologicznego”². Nie dysponując najczęściej układami zabytków o znaczeniu korelującym zachowanie z przedmiotami fizycznymi (zabytkami), archeolog zmuszony jest posługiwać się analogiami. W tym celu wykorzystuje on ogólną wiedzę o człowieku i kulturze oraz zakłada istnienie szeroko rozumianych prawidłowości rozwoju kulturowego. Chang przytacza tu definicję R. Thompsona; zdaniem tego badacza archeolog formułujący wniosek ogólny sugeruje, że odkryty przez niego materiał archeologiczny pozostaje w związku z pewnym szeregiem zachowań społeczno-kulturowych³. Sprawdzenie tego wniosku polega na ukazaniu, że podobny do proponowanego stosunek między zabytkiem a zachowaniem zdarza się często w rzeczywistości etnologicznej. Autor wyróżnia następujące dwa rodzaje analogii: „ściśle historyczną” („a direct historical”, czyli „a straightforward analogy”) oraz „ogólnie porównawczą” („a general comparative analogy”). Pierwszą stosuje się na obszarach o uchwytej ciągłości kulturowej od czasów „prahistorycznych” do „etnologicznych” (autor wymienia tu Nowy Świat, wyspy Pacyfiku, Indie, Bliski Wschód i większą część Afryki), w celu podbudowania rekonstrukcji dziejów „późnoprahistorycznych” wiedzą etnologiczną. Obiektem wspólnych badań archeologiczno-etnologicznych miałyby więc być społeczeństwa, w których proces przemiany dawnych elementów kulturowych w nowe bądź ustał zupełnie, bądź też przebiega w powolnym tempie. Chang ukazuje obiecujące perspektywy takiej współpracy: poznanie procesu „przejścia etnologii w archeologię”, niezmiernie interesującego dla archeologa, oraz uzyskanie wzoru relacji „zaby-

² Kwang Chih-Chang, *Major Aspects of the Interrelationship of Archaeology and Ethnology*, „Current Anthropology”, t. 8: 1967, nr 3, s. 229.

³ R. Thompson, *Modern Yucatecan Maya Pottery: A Study of the Nature of the Archaeological Inference*, „Memoirs of the Society for American Archaeology”, nr 15: 1958.

tek — zachowanie”, będącego problemem etnologicznym o doniosłych skutkach dla archeologii. Aby materiały etnologiczne były przydatne do tego rodzaju badań, należy je zbierać z uwzględnieniem potrzeb archeologa, któremu pewne, pomijane dotychczas szczegóły, dostarczają danych o charakterze analogii. Zmiany społeczne i kulturowe, przekształcające nieraz w znacznym stopniu relację między zabytkiem a zachowaniem, są dla autora „raczej szczegółem niż sprawą podstawową”⁴ i nie stanowią przeszkody w zrealizowaniu jego propozycji. Analogia typu „ogólnie porównawczego”, mająca znacznie szersze zastosowanie w archeologii, opiera się na stosunku między zabytkiem a zachowaniem, wywiedzionym ze wzoru powtarzających się zjawisk, występujących w wielu kulturach.

Uwagi o rekonstrukcji systemów społeczno-kulturowych otwiera cytat z Le-wisa R. Binforda⁵, ostro krytykującego schematyzm w dotychczasowym traktowaniu wszystkich źródeł archeologicznych jako równych i porównywalnych ze sobą; umieszczano je bowiem w „...teoretycznej próżni, złożonej z różnic i podobieństw jako skutku «stapiania się», «ukierunkowanych wpływów» i «bodźców», wśród «tradycji historycznej», określanej głównie na podstawie lokalnej lub regionalnej ciągłości zaludnienia”⁶. Zrywając z przedstawionym ujęciem, należałoby uwzględnić kontekst tego systemu kulturowego, którego część stanowił badany zabytek. Archeologiczną rekonstrukcję systemów społeczno-kulturowych określa Chang, jako „konstrukcję modelową, rządzoną przez teorię i kierowaną przez rozumienie psychiki i zachowania ludzkiego”⁷ (autor wychodzi tu od definicji archeologii Clyde Kluckhohna, jako „...etnologii i historii kultury dawnych ludów”⁸). Z kolei Chang prezentuje własny sposób rekonstrukcji systemów społeczno-kulturowych, polegający na wyizolowaniu grup społecznych i scharakteryzowaniu ich działania. Cały system byłby wówczas modelem złożonym z serii takich różnorodnych i różnopoziomowych grup, uporządkowanych hierarchicznie i kontrastowo oraz zintegrowanych szeregiem klas czynnościowych (activity classes). Konieczne jest przy tym traktowanie a priori poszczególnych stanowisk archeologicznych jako lokalnych grup społecznych, które w przeciwieństwie do kultur i faz dadzą się ostro rozdzielić. Propozycja podobna do powyższej przedstawiana była już dawniej w postaci tzw. badań nad wzorami osadniczymi (m. in. Gordon R. Willey⁹). Te i inne pokrewne metody zostały zasugerowane przez etnologię, stąd zasięg ich działania wyznaczać musi precyzyjna wiedza i techniki etnologiczne. Z drugiej strony takie studia dostarczają wielu informacji etnologom.

Najbardziej oczywiste zastosowanie wyników archeologii w etnologii w zakresie procesu kulturowego stanowi historia elementów kultury materialnej i elementów etnicznych. Mniej wyraźnie rysuje się sytuacja na polu historii społecznej, lecz i tam, chociaż etnologzy „konstruują quasi-statyczne systemy nie oglądając się na różnicę w czasie”¹⁰ i „są też w stanie domyślać się tego, co mogło zdarzyć się w przeszłości, na podstawie rozumienia mechanizmów i wzorów zmian kulturowych i społecznych”¹¹, jednak „nigdy się będą mogli empirycznie sprawdzić żadnej hypo-

⁴ Kwang Chih-Chang, *op. cit.*, s. 229.

⁵ L. R. Binford, *Archaeology as Anthropology*, „American Antiquity”, t. 28: 1962, s. 217—225.

⁶ Kwang Chih-Chang, *op. cit.*, s. 230.

⁷ Kwang Chih-Chang, *op. cit.*, s. 231.

⁸ Kwang Chih-Chang, *l.c.*

⁹ G. R. Willey, *Prehistoric Settlement Patterns in the Viru Valley, Peru*, „Bureau of American Ethnology”, z. 155: 1953.

¹⁰ Kwang Chih-Chang, *op. cit.*, s. 233.

¹¹ Kwang Chih-Chang, *l.c.*

tezy historycznej bez odwoływania się do archeologii"¹². Stąd wniosek, że wzorów procesu historycznego nie można odkryć bez studiów porównawczych; archeolog musi porównywać znaleziska z różnych miejsc i czasów, niezależnie od stopnia dokładności swej analizy. Odkąd rekonstrukcje historyczne w archeologii oparto na porównywaniu cech i atrybutów reprezentujących poszczególne kultury, metoda archeologiczna wyraźnie skupia się na porównywaniu podobieństw. Głównym problemem metodologicznym jest tu sprawa określenia genezy podobieństw, a więc wyboru między trzema możliwościami: dyfuzją, konwergencją i wywodzeniem się z dwóch kultur powstałych ze wspólnej kultury macierzystej. Rozwiązanie tej trudności znajduje Chang w odróżnieniu elementów kulturowych historycznie stałych, czyli „stylistycznych”, od zmiennych, szybko reagujących na zmianę otoczenia, nazwanych przez niego „ekospołecznymi”. Bardziej niezawodne wnioski daje porównywanie elementów „stylistycznych”.

Artykuł zamyka *Post scriptum*, zawierające ogólne uwagi na temat roli archeologa jako humanisty oraz faktycznej tożsamości archeologii i etnologii w ich ostatecznych uogólnieniach (archeologia bowiem jest dla autora „etnologią dawnych ludów”¹³). Różnica między obiema naukami leży jedynie w sposobach dochodzenia do wspólnego celu.

Zgodnie z intencją autora i profilem czasopisma „Current Anthropology”, po artykule następują wypowiedzi kilkunastu innych badaczy¹⁴. Najszerzą ocenę krytyczną dał Lewis R. Binford. Określił on propozycje Chang’a w stosunku do typologii jako „archeologiczną wersję skrajnego relatywizmu, który, doprowadzony logicznie do końca, zaprzecza możliwości istnienia archeologii jako nauki obiektywnej i porównawczej”¹⁵. Binford nie traktuje warunku zgodności między kryteriami klasyfikacji archeologicznej a systemami poznawczymi wytwórców zabytków jako konieczny. Drugie zastrzeżenie dotyczy celu archeologii: jeżeli miałaby nim być rekonstrukcja przeszłości, jak tego chce Chang, przestałaby ona istnieć jako nauka uogólniająca. Ważniejszym zadaniem jest, wg Binforda, sprawa wyjaśnienia podobieństwa i różnic kulturowych.

Przechodząc do rozdziału o analogii, Binford wskazuje na nieodróżnianie przez autora argumentów przez wyliczanie od argumentów przez analogię; po uwzględnieniu tej różnicy okaże się, że etnologia nigdy nie będzie w stanie stwierdzić, czy postulowany odpowiednik faktu archeologicznego w sferze zachowań jest prawdziwy bądź prawdopodobny. Potwierdza to wypowiedź Childe’a: „Analogia etnologiczna zawiera właściwie tylko wskazówki, w którą stronę się udać, by znaleźć wytłumaczenie w samym źródle archeologicznym”¹⁶.

Wiele z przedstawionych przez Chang’a propozycji ma charakter dyskusyjny. W sumie jego ujęcie traktować można jako nową próbę przewartościowania dotychczasowych ujęć amerykańskiej antropologii kulturowej.

Andrzej Prinke

¹² Kwang Chih-Chang, *l.c.*

¹³ Kwang Chih-Chang, *l.c.*

¹⁴ Patrz przyp. 1.

¹⁵ Kwang Chih-Chang, *op. cit.*, komentarz L. R. Binforda, s. 234.

¹⁶ V. G. Childe, *Piecing Together the Past: The Interpretation of Archaeological Data*, New York 1956; Kwang Chih-Chang, *op. cit.*, komentarz L. R. Binforda, s. 235.